

Tietoja satakuntalaisesta lisänimistöstä

SEPPO SUVANTO *Knaapista Populiin*. Suomen Historiallinen Seura, Vammala 1987. 375 s.

Seppo Suvannon historian alaan kuuluva teos on mielenkiintoinen yritys valottaa Satakunnan talonpojiston erilaistumista vuosina 1390–1571. Tutkimuksessa pyritään käsittelemään »yhteistä rahvasta» yksilöinä, talonpojiston omasta perspektiivistä – valtion ja privilegioyhdykskunnan näkökulmasta vapautuen. Miten siinä on onnistuttu, jääköön historioitsijoitten punnittavaksi. Nimistöntutkijaa kiinnostaa se, että Suvanto käyttää talonpoikien lisänimistöstä tekemiään huomioita johtopäätöstensä tukena. Hän toteaa (s. 12): »Nimet ovat enteitä, sanotaan, ja ne voivat paljastaa myös yhteiskunnan sisäisiä rakenteita.» Lisänimien selvittelyyn onkin tutkimuksessa uhrattu paljon aikaa, vaivaa ja sivuja.

Tutkimus on rajattu käytännön näkökohtien mukaan. Alueen ja ajan on määrännyt lähteiden säilyneisyys. Suvanto on halunnut kääntää kaikki kivet – työmäärän on täytynyt olla valtava. Aineistoa on kertynyt tuhannen painosivun verran. Sitä ei valitettavasti ole voinut kirjan liitteenä julkaista. Teos koostuu johdannon ja loppukatsauksen lisäksi viidestä pääluvusta, joissa käsitellään verotilallisia ja käräjärahvasta 1540–1571, Satakunnan lisänimistöä ennen vuotta 1571, varallisuustasoa, käsityötä talonpoikien lisäammattina sekä talonpoikien toimimista luottamusmiehinä. Lopussa on nimistä kiinnostunutta lukijaa auttamassa lisänimien luettelo.

Nimistöntutkijaa kiinnostaa lähinnä kirjan kolmas pääluke »Satakunnan lisänimistö ennen vuotta 1571».

Lukijaa saattaa ainakin aluksi hämentää Suvannon väljä lisänimikäsite. Termillä hän sanoo tarkoittavansa (s. 21) »sellaista henkilön nimeen liitettyä nimeä, joka ei ole kylän tai yksinäistilan

Kirjallisuutta

nimi». Kaikki muut asutusnimet siis sisältynevät lisänimiin. Nimistöntutkijoidenkaan keskuudessa ei vällinne täyttä selvyyttä henkilönnimiin liittyvästä terminologiasta. Kirjoittajan olisi kuitenkin kannattanut tutustua Nimistöntutkimuksen terminologia -teokseen ja Uuteen suomalaisen nimikirjaan. Jälkimmäisestä olisi terminologian lisäksi selvinnyt paljon muutakin. Suvanto on toki historioitsija, mutta kun kirjassa käsitellään nimistöä laajasti, sivumäärästä noin kolmannes, olisi toivonut lähdeluettelosta löytyvän muutakin tuoretta tutkimusta kuin Saulo Kepsun ja Jouko Vahtolan väitöskirjat sekä Pirjo Mikkosen pienehkön artikkelin.

Lisänimi-termin ongelma liittyy kauan käsiteltyyn kysymykseen länsisuomalaisten talonnimien iästä. Suvanto asettuu »varovaisesti kannattamaan talonnimien ainakin osittaista esiintymistä jo keskiaikana» (s. 27). Nimistön systeeminluonteisuutta korostava nimistöntutkimus on kuitenkin jo pitkään ollut sitä mieltä, että asutusnimet ovat yhtä vanhoja kuin asutus – niiden mahdollinen säilyneisyys on sitten eri asia. Tuntuu perustellulta epäillä väitettä, että kulttuurin kannalta keskeiset paikat, asumukset, olisivat olleet vailla nimiä. (Vrt. Kiviniemi 1975.) Talot on tietenkin usein nimetty asukkaidensa tai isäntänsä mukaan, eikä asiakirjatietojen perusteella ole aina pääteltävissä, viittaako merkintä henkilöön vai paikkaan. Suvanto on jättänyt kylät ja yksinäistilat lisänimikategoriansa ulkopuolelle. Niiden nimet eivät kuitenkaan poikkea muista asutusnimistä paitsi sikäli, että ne on asiakirjoissa helppo erottaa varsinaisista lisänimistä.

Suvanto erottelee lisänimien lajeja kahdella tavalla: johtimien ja kantaosan merkityssisällön perusteella. *la-*, *poika-* ja *nen-*johtimiset nimet ovat kukin saaneet oman lukunsa kirjaan. Johdoksien ja johtamattomien nimien käsittelyä olisi niin ikään auttanut uuteen tutkimukseen perehtyminen. Nimistöä tuntevista vaikuttanee kategoriselta kirjoittajan käsitys (s. 27): »Tunnetusti johdin -la tar-

koittaa yleensä paikkaa, johdin -nen on henkilöön liittyvä.»

Hämmennystä näyttää aiheuttaneen myös johdoksen ja johtamattoman muodon vaihtelu esim. nimissä *Härkä* ~ *Härkälä* (s. 32) ja *Färikkä* ~ *Färikkälä* (s. 37). Pelkän henkilönnimen käyttö talonnimenä on hyvin tavallista. Kiviniemi pitää sitä myös ilmeisen vanhana nimeämistapana (1975). Se että *la-*johdin vähitellen 1500-luvulla lisääntyy, ei siis välttämättä johdu talon merkityksen korostumisesta – ainakaan kansan keskuudessa, kuten Suvanto otaksuu. Kyseessä lienee vain uuden nimimuodin läpimurto tutkimusalueella. Kepsun mukaan tämän muodin huippukautta on ollut juuri 1500-luku ja 1600-luvun alku (1987). Kirvun talonnimiä tutkinut Laila Lehkoinen on puolestaan arvellut, että *la-*johtimisten nimien käyttö ei kansanomaisesti ole ollut niin yleistä kuin asiakirjat antavat ymmärtää. Kyse voi olla myös kirjurin halusta korostaa tarkoitteen luonnetta (1988). Yhteisön omassa keskuudessa sekaantumisvaara henkilön ja talon välillä on ollut olematon tai epäolennainen.

Käsitellessään *poika-*loppuisia lisänimiä Suvanto jättää huomiotta niiden mahdollisen asutusnimikantaisuuden. Kuitenkin Pirjo Mikkonen on esittänyt *son-* ja *poika-*päätteiden voivan liittyä myös kylän- ja talonnimeen (1983). Liitteellä on voitu tähdentää kuulumista tiettyyn perheeseen tai sukuun mutta myös viitata kotipaikkaan (vrt. Kiviniemi 1982). Näin olisi luontevasti selitettävissä myös *poika-*nimien myöhempi *la-*johdin tai yksiosaisuus. Jos talon nimi on ollut *Osma*, siellä asuva on ollut *Osmanpoika*, *Hällissä* asuva ainakin asiakirjassa *Hellisson* ja *Olulassa* asuva *Olunpoika*. Mikään ei nähdäkseni estä pitämästä asutusnimeä primaarina ainakin osassa tapauksista.

Myös *nen-*loppuinen nimi on voinut lähteissä vaihdella *son-* tai *poika-*loppuisen kanssa. Johtimet ovat Mikkosen mukaan lähteissä aivan samassa tehtävässä, nimittäin yksilönnimeen liitetyn

patronyymin päätteellä (1983). Kiviniemi (1982) on havainnut *nen*-nimien vaihtelevan myös kotipaikkaan viittaavien ilmausten kanssa: *Tyrvään Kauppi* (1482) onkin 1486 *Kauppi Tyrväinen*; saman totea Suvanto (s. 86). *-nen* ei kuitenkaan liity pelkästään henkilönnimiin. Alanen on esimerkiksi löytänyt Lounais-Hämeestä paljon jo keskiajalla syntyneitä (*i*)*nen*-loppuista paikannimistöä (1984).

Sukunimi-termi on hankala. Uuden suomalaisen nimikirjan johdannossa on kokonainen luku aiheesta. Suvanto käsittelee sukuniminä varmaan sellaistaakin, mitä Mikkonen ja Paikkala eivät käsitteeseen sisällytä. Tiettyyn sukuun tai perheeseen kuulumisen osoittaminen nimen avulla ei ollut tärkeintä. Tapaa säätelivät konkreettisemmat seikat kuten maaomaisuuden periytyminen, nautinto-oikeuden osoittaminen, fyysisten ja henkisten ominaisuuksien sekä ammattien siirtyminen isältä pojalle ja lopulta — kirjurien työn helpottaminen. Historiallisella lähteellä on funktionsa, joka säätelä sen muotoa ja sisältöä. Onkin syytä korostaa, että nimien kansanomaisen käyttö ei sellaisenaan asiakirjamateriaalista välity. Tämän Suvanto näyttää ajoittain unohtaneen.

Johtamattomia nimiä Suvanto käsittelee omassa luvussa. Hän ryhmittelee »kantaosien ainekset» muinaissuomalaisiin henkilönnimiin, myyttisiin nimiin, eläinten nimiin ja henkilökohtaisista ominaisuuksista johtuviin nimiin. Vierasperäinen nimistö käsitellään omana lukunaan. Tarkasti ottaen luokat ovat osin päällekkäisiä. Varsinkin myyttisten nimien kategoria on tältä kannalta ongelmallinen. Tulkittaessa nimiä muinaissuomalaisiksi Suvanto näyttää käyttäneen lähteenään Nissilää ja Stoebkea. Jälkimmäisen esittämä omaperäisten nimien määrä on pieni; toisaalta aineistoon sisältyy etymologialtaan kiistanalaisia elementtejä: esimerkiksi *Ihaa* on arveltu lainaksi.

Eläinten nimitysten ja henkilökohtaisista ominaisuuksista johtuvien nimitysten joukkoon on myös päässyt monituk-

kintaisia nimiä. Vilkaistu Suomalaiseen nimikirjaan olisi auttanut välttämään haksahduksia. *Hakkinen* voi perustua muinaissaksalaiseen henkilönnimeen *Hago, Haco, Hack* (myös Alanen 1984); *Kiiliäisen* taustalla saattaa olla myös *Virgilius, Sirkan* taustalla *Sigfrid* tai *Sigurd*. *Maurian* voi luontevammin tulkita *Maurus-* tai *Mauriz-*nimen hypokorismitiksi kuin mustuutta kuvaavaksi ominaisuuden nimitykseksi. *Killi* ja *Kilkka* voivat perustua *Kilianiin, Remä (?Rämä)* lienee yhdistettävissä *Remigiukseen*. *Pussi*-nimen lähtökohdaksi sopisi germaaninen *Bosse, Buss(e)*. *Mälkin* voisi tulkita *Melle(ko)*-nimen pohjalta. Kirjassa oleviin taulukoihin erilaisten kantaosien määristä nimissä on siis suhtauduttava varoen.

Lisänimien käsittelyn kiintoisaksi lopuksi Suvanto analysoi keskiajan yhteiskuntaoloja nimistön valossa. *Knaapista Populiin* sisältää tietoja 3214 nimestä; Suvanto puhuu lisänimistä, vaikka mukana on myös asutusnimiä. Tiloista 1088 eli runsas neljännes on kirjoittajan mukaan nimettömiä. Luultavimmin ne ovat nimettömiä vain asiakirjoissa. Lisänimien synnyn Suvanto ajoittaa 1200—1300-luvulle. Väite on kova. Meillä ei tietenkään ole välittömiä todisteita lisänimien olemassaolosta esikristillisellä ajalla. Se ei kuitenkaan tee niiden olemassaoloa mahdottomaksi. Vakiotyyppisten lisänimien käyttöön ei ehkä ollut tarvetta ennen hallinnollisia asiakirjoja, ja pienet yhteisöt lienevät selvinneet pelkillä yksilönnimilläkin. Lisänimiä kuitenkin tunnetaan jo antiikista ja viikinkiaikaisista riimukirjoituksista. Niitä käytetään Suomessakin yhä hyvin pienissäkin yhteisöissä. Ei liene syytä olettaa systeemin meillä liittyvän vain kristinuskon tulon aiheuttamaan murrokseen. (Vrt. Kiviniemi 1982.) Hallinnon ja nimenkäyttäjien tarpeet eivät ole samat — kukaan tuskin puhuu ystävistään henkilönnimillä. Tarpeet tuskin ovat aiemminkaan olleet samat.

Asiakirjalähteet antavat vain rajallista tietoa entisaikojen nimisysteemeistä.

Kirjallisuutta

Niiden selvittäminen on ongelmallista niin historian- kuin nimistötutkijallekin. Voimia yhdistämällä tietoa saadaan lisää. Historioitsija Seppo Suvanto on ansiokkaasti tehnyt osansa. Hän on käynyt läpi muhkeankokoisen lähdeaineiston ja muokannut sen onomastikkojenkin käytettäväksi.

Olen arvioinut *Knaapista Populiin*-teoksen nimistöosaa ja kiinnittänyt paljon huomiota käsittelyn puutteisiin. Osan haksahduksista olisi voinut uutta tutkimusta lukemalla välttää. Suomalainen nimistötutkimus on 1970–80-luvulla edistynyt kovaa vauhtia varsinkin teorialtaan. Kokonaisvaltainen kirjallinen esitys teoriasta vielä puuttuu. Sitä tarvittaisiin: nimistöllä ja nimistötutkimuksella on selvästi paljon annettavaa muillekin kuin kielitieteilijöille.

KAIJA MALLAT

LÄHTEET

- ALANEN, TIMO 1984: Lounais-Hämeen -(i)nen-loppuisia paikannimiä. — Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys. Vuosikirja 53. Forssa.
- KEPSU, SAULO 1987: Talonnimien tutkimisesta. — Kieli 2. Hki.
- KIVINIEMI, EERO 1975: Paikannimien rakennetyypeistä. Suomi 118:2. Forssa.
- 1982: Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisten etunimet ja nimenva-linta. Espoo.
- KIVINIEMI, EERO — PITKÄNEN, RITVA LIISA — ZILLIACUS, KURT: Nimistön-tutkimuksen terminologia. Castre-nianumin toimitteita 8. Hki 1974.
- LEHIKONEN, LAILA 1988: Kirvun talon-nimet. Karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus. Suomalaisen Kirjalli-suuden Seuran toimituksia 493. Hämeenlinna.
- MIKKONEN, PIRJO 1983: Suomalaisten sukunimien syntyvaiheista. — Su-kuviesti 3–4/1983. Lahti.

Uusi suomalainen nimikirja. Etunimet: KUSTAA VILKUNA, avustajat MAR-KETTA HUITU ja PIRJO MIKKONEN. Sukunimet: PIRJO MIKKONEN ja SIRKKA PAIKKALA. Keuruu 1988.